

Александър ПЕТРОВ

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, България

**ЗА ПРЕВОДА НА РАЗГОВОРНИТЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМИ
(върху материал от романа „Числа“ на Виктор Пелевин)**

Aleksandar PETROV

“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

**ON THE TRANSLATION OF COLLOQUIAL PHRASEOLOGICAL
UNITS**

(A case study on Victor Pelevin’s novel *Numbers*)

Russian postmodernism is an impetuous, uncontrollable reaction against normativity in literature, against the tabooing of language – in everyday interaction and in literary works. Victor Pelevin is a prominent representative of this literary movement. His works stand out by the wide use of obscene lexis. This paper analyses colloquial phraseological units used in Pelevin’s novel *Numbers*, conducting the examination from the point of view of the difficulties the translator is faced with while transferring these to the target language.

Ключови думи: постмодернизъм, фразеологизми, преводачески похвати, стилистични особености

Keywords: postmodernism, phraseological units, obscene lexis, transfer, target text

1. ПРЕДСТАВЯНЕ НА ПРОБЛЕМА, АРГУМЕНТАЦИЯ ЗА ИЗБОРА НА ТЕМАТА

Преводът на фразеологизми в художествен текст предполага сериозни предизвикателства, пред които се изправя всеки преводач. Причините за трудностите следва да се търсят на различни езикови и текстови равнища, в особеностите на дадена литературна традиция и на читателските очаквания. Българският и руският език са близкородствени, но те създават различни картини на света и това се наблюдава също в сферата на фразеологизмите и на тяхната стилистична различност в единия и в другия език. Доказателства за тези особености се виждат в анализирания по-нататък в изложението фразеологизми. При наличие на културни специфики преводачът на художествени произведения има ограничени възможности, с които интегрира фразеологизма в текста, тъй като не разполага с широките пълномощия на лексикографа да разкрива природата на текстовите елементи.

При това очевидно разнообразие от затрудняващи фактори става ясно, че преводачът се изправя пред множество препятствия на трансфера – разпознаване на фразеологизма и на ролята му в текста, прилагане на адекватен преводачески похват и т.н. От друга страна обаче е несъмнено, че разговорните фразеологизми са интересен обект за изследване от гледна точка тъкмо на трудностите, с които се сблъсква преводачът и на използваните от него похвати при трансфера им в преводния текст.

Разностранният характер на фразеологизмите от край време вълнува съвременните езиковеди. На тях са посветени редица изследвания в съпоставка с български и други езици, сред които се откроява руският (виж напр. Палий 1984, Леонидова 1986, Кювлиева-Мишайкова 1986, Сандова 1992, Попова 1998, Стоянова 2002, Чернева 2003, Дапчева 2007, Георгиева 2011, Стоянова 2012).

За съжаление фразеологизмите не се радват на същата популярност в транслатологични изследвания: (виж напр. Недкова 2001, Денчева 2009). В помощ на преводачите на многобройни художествени произведения за двойката руски и български език са издадени *Българско-руски фразеологичен речник* (Кошельов, Леонидова 1974), *Руско-български фразеологичен речник* (1980) и *Русско-българският тематически словарь фразеологизмов* (1994) под редакцията на Сергей Влахов, както и самостоятелният му лексикографски труд *Съпоставителен речник на пословици: Български, руски, английски, френски, немски и латински* (1998)¹.

Недостатъчно разработените въпроси, свързани с трансфера на руските фразеологизми в българския преводен текст, ни мотивираха да посветим изследването именно на тази тема. Като подходяща емпирична основа бяха избрани разговорните фразеологизми в авторовата реч на романа „Числа“ от Виктор Пелевин (В. Пелевин 2003) и техният превод на български език (Тотоманов 2005). Руският писател е един от ярките представители на руския постмодернизъм. Това литературно направление е бурна, неконтролируема реакция срещу нормативността в литературата, срещу табуирането на езика – в ежедневието и в художествените произведения. Посоченото обстоятелство прави постмодерните текстове предизвикателни в езиково отношение не само за родните им читатели, но и за преводачите. Критичната съпоставка на оригинала и превода илюстрира както различните приложени и потенциални похвати за трансфер, така и факторите, обуславящи вземането на преводачески решения.

Анализът се осъществява в следния порядък: идентификация на фразеологизма в изходния текст на базата на неговото значение и роля в текста, идентификация на използвания похват, оценка на адекватността на извършения превод и евентуално предложение за ново решение.

¹ Още през 1982 г. в учебника си по превод И. Васева поставя основите на теоретичното изследване на фразеологизмите за двата езика. Към тази проблематика не се забелязва силен изследователски интерес, а в подкрепа на преводача се работи основно в областта на лексикографията.

2. ОСНОВНИ ПОНЯТИЯ

Преди да бъдат представени резултатите от този анализ, ще дефинираме двете основни понятия, с които си служим в хода на работата: фразеологизъм и преводачески похват.

2.1. Фразеологизъм

Няма да се спираме на разнообразието на интерпретации, съществуващи в езиковедската литература, и на дискуссионните моменти, тъй като това би разширило за момента излишно въвеждащата част. Ще се опрем на дефиницията на Н. М. Шански, чиято класификация служи като основа за систематизация на емпиричния материал от оригинала и неговия превод.

Н. М. Шански (1985) определя фразеологичната единица като „възпроизводима в готов вид езикова единица, състояща се от два или повече ударни компонента със словен характер, фиксирана (т.е. постоянна) по своето значение, състав и структура“ (Шански 1985: 20)². Шански класифицира фразеологизмите от гледна точка на тяхното семантично единство, състав, структура, произход, експресивно-стилистични свойства.

За целите на извършвания анализ са важни класовете фразеологизми според тяхната семантична цялост и техните експресивно-стилистични свойства.

От гледна точка на семантичното единство според Шански може да се обособят четири групи фразеологични изрази (Шански 1985: 56)³:

1. **фразеологичните сраствания** се характеризират със семантична неделимост и граматична неразложимост. Тяхното значение не произтича от значенията на компонентите: *попасть впросак, кидать об колено, со всех ног, брать на заметку, черт знает чего, фильтровать базар, под дых*;

2. **фразеологичните единства** също притежават семантична неделимост, но тяхното общо значение може да се изведе от значенията на компонентите, употребени в преносно значение: *спрятать концы в воду, ломать голову, бросаться в глаза, глотать слова, заряжать аккумуляторы, накопело на душе, белый порошок, темное дело, в обрез, провести век, иметь дело, перевести дух*;

3. **фразеологичните съчетания** представляват фразеологизми, при които един от компонентите има фразеологически свързано значение, а другият компонент – свободно значение: *уходить восвояси, навострить уши, дух захватило*;

4. **фразеологични изрази** – устойчиви по своя състав и употреба изрази, които са не само семантично членими, но и състоящи се изцяло от думи със свободно значение: *по капле, в курсе, на удивление, в этом роду, с умом, как часы, до тошноты, принимать на свой счёт*.

² Преводът на всички цитати е мой – А.П.

³ Посочените по-долу примери са от романа „Числа“.

Анализът на емпиричния материал показва, че три от четирите вида фразеологизми са с преобладаваща честота на употреба в разглеждания роман, срв.:

- фразеологични единства – 12,
- фразеологични изрази – 8,
- фразеологични сраствания – 7
- фразеологичните съчетания – само 3.

2.2. Преводен похват

Под преводни похвати (наричани още *техники*, *трансформации при превода*) се разбират „конкретни вербални процедури, свързани с по-малки езикови единици и видими в крайния вариант на превода, в резултат на които се постигат преводачески съответствия“, срв. Сиракова, Мичев 2016. От разнообразните възможности, с които разполага преводачът, нашият анализ показва предпочитания към следните похвати:

пълни еквиваленти – „фразеологични единици с еднакво сигнификативно-денотативно значение, субективно-оценъчна, функционално-стилистична и емоционално-експресивна конотация, структурно-граматична организация и компонентен състав“ (Арсентьева 1989: 97; Тишкина 2013);

частични еквиваленти – „фразеологични единици, които при семантично сходство имат незначителни различия в плана на изразяване“ (Арсентиева 1989: 97; Тишкина 2013);

адаптиран превод – „частична експликация (опростяване и пояснение) на структурата и съдържанието на оригинала в процеса на превода с цел преводният текст да бъде достъпен за възприемане от отделните групи рецептори с недостатъчни познания и професионален или жизнен опит, нужни за пълноценното разбиране на оригинала.“ (Комисаров 1990: 49);

калкиране – „способ за превеждане на лексикална единица от текста на оригинала посредством замяна на съставните ѝ части – морфемни или думи с техните лексикални съответствия в ПЕ“ (Комисаров 1990: 247);

стилистична компенсация – употребява се основно: „а) при индивидуализиране на речта на персонажите, по-точно при отразяване на стилистичната маркираност на реплики, диалектизми, езикови неправилности и б) при предаване на конотативна лексика“ (Васева 1982: 119);

контекстуален превод – за него е характерно отсъствие на каквито и да е съответствия на самата преводна дума (нулев превод) – съдържанието ѝ се предава с помощта на трансформирания по съответния начин контекст (Влахов, Флорин, 1980: 92);

адекватен превод – превод, който осигурява прагматичните задачи на преводния акт на максимално възможно за постигането на тази цел ниво на еквивалентност, без да се допуска нарушаване на нормите или узуса на ПЕ, спазващ жанрово-стилистичните изисквания към текстовете на дадения тип и съответстващ на обществено-признатата конвенционална норма на превода (Комисаров 1990: 233);

динамична еквивалентност – „превод, чиято цел е да се създаде не формална, а динамична еквивалентност, се основава на „принципа на еквивалентния ефект“. При такъв превод стремежът е не толкова да се постигне съвпадение на съобщението на езика на превода със съобщението на езика на оригинала, колкото да се създаде динамична връзка между съобщението и получателя на езика на превода, която би била приблизително такава, каквато е връзката, съществуваща между съобщението и получателя на езика на оригинала“ (Найда 1964: 10).

3. АНАЛИЗ НА ЕМПИРИЧНИЯ МАТЕРИАЛ

3.1. Превод на фразеологизми с помощта на пълен еквивалент

Близостта на двата езика, контактуващи при превода, нерядко предопределя намирането на български еквиваленти на руските фразеологичните единици в текста на семантично и стилистично ниво, съставени нерядко и от аналогични глаголни форми. Твърдението може да се илюстрира със следните примери:

1) Степа *навострил уши* (79)⁴. // Стъопа *наостри уши* (59).

Примерът показва съвпадение на семантично ниво ‘повишавам вниманието си’ и на стилистично ниво, при запазване на фразеологизма като изразно средство в текста.

2) Но *первым, что бросалось в глаза*, были зубцы (92). // Но първото, което *биеше на очи*, бяха зъбите (68).

Запазено е значението ‘правя впечатление’, както и разговорната окраска.

3) Степа *перевел дух* (90). // Стъопа *си пое дъх* (67).

Избраният от преводача фразеологизъм напълно покрива семантично и стилистично руската фразеологична единица. Възвратно-личното местоимение *си* придава по-голям динамизъм на състоянието на героя, глаголите дори съвпадат по вид, в случая – свършен вид.

4) Над *этим вопросом он ломал голову* долго (26).⁵ // Дълго *си блъска главата* над този въпрос (22).

⁴ В скоби се посочват страниците на романа „Числа“ и неговия превод.

⁵ С. Влахов (1977: 168) посочва *рус. ломать голову* като пример за интерференция в областта на фразеологията в изречението: „Правитель канцелярии третий день *ломал голову* над проектом речи“. При превода на фразеологизма преводачът изхожда от значението на *ломать* ‘чупя, троша’, а оттам го превежда буквално: „<...> от три дни *си троши главата*“. Но според ФРБЕ това означава „излагам се на опасност, рискувам живота си“ (II. 514). Влахов отбелязва *блъскам си главата* като истинска съответка с уточнението, че „не е толкова близка по форма, но затова пък напълно вярна по съдържание“ (Влахов 1977: 169). Преводачът на Пелевин не се е подвел от близките по форма, но различни по значение фразеологизми и е осъществил адекватен превод.

Наблюдаваме пълно съвпадение на семантично и стилистично ниво.

5) Но сделать что-нибудь с психическим зарядом, который он *по капле*⁶ влил в любимое число, было нельзя (17). // Но не можеше да направи нищо с психическия заряд, който *капка по капка* беше влял в любимото си число (16).

Авторът е съкратил идиома, който се подразбира, докато в българския текст идиомът се появява в пълния си вид. В случая също може да се говори за намиране на пълен еквивалент, тъй като са запазени както значението, така и стилистичната окраска.

6) Эпоха и жизнь были настолько абсурдны в своих глубинах, а экономика и бизнес до такой степени зависели от *черт знает чего*, что любой человек, принимавший решения на основе трезвого анализа, делался похож на дурня, пытающегося кататься на коньках во время пятибалльного шторма (28-29). // Епохата и животът бяха дотолкова абсурдни в същността си, а икономиката и бизнесът до такава степен зависеха от *един дявол знае какво*, че всеки, който взимаше решения на основата на трезвен анализ, приличаше на глупак, решил да кара кьнки в буря пет бала (24).

Руският израз *черт знает чего*⁷ е употребен във второто си значение, като в превода е актуализиран и се предава чрез адекватен превод. Стилистичната обогатеност на тази двойка фразеологични единици е разговорна, пренебрежителна, следователно може да смятаме превода за пълен еквивалент.

7) Что такое «САН», он не знал – может быть, группа в каком-нибудь учебном заведении или *что-нибудь в этом роду*⁸ (16). // Той не знаеше какво е „САН“ – може би неформална група в някое учебно заведение или *нещо от сорта* (15).

Нещо от сорта е сполучливо преводаческо решение, с което се запазва разговорността и експресивността на ФЕ.

8) Иногда трудно было понять, с чем он *имеет дело* – с сорока тремя или с тридцатью четырьмя (22). // Понякога му беше трудно да разбере с какво *си има работа* – с четиридесет и три или с тридесет и четири (19).

Предадено е значението ‘намирам се в някаква връзка, в някакви отношения или досег с нещо’. ФСРЛЯ не маркира фразеологизма като разговорен,

⁶ За сравнение: **Капля по капле** *Разг. Экспрес.* Постепенно, понемногу (ФСРЛЯ). // **Капка по капка.** *Разг.* Бавно, в продължение на много време и на малки количества (РБЕ).

⁷ За сравнение: **Чёрт знает что** *Прост. Презр.* 1. Нечто невообразимое, несуразное. 2. *Прост. Экспрес.* Выражение крайнего недоумения по поводу чего-либо, негодования, возмущения (ФСРЛЯ). <Един> **дявол знае.** *Разг. Пренебр.* Неизвестно е, не се знае (употребява се за подчертаване на неизвестност или съмнение в нещо) (РБЕ).

⁸ **В этом роде что.** *Разг.* Подобный названному (ФСРЛЯ).

докато РБЕ посочва разговорна окраска за българския идиом, която се придава чрез възвратно-личното местоимение *си*. На това основание може да смятаме еквивалента за **частичен**.

3.2. Адаптиран превод като преводачески похват откриваме например в следния случай:

Закрив глаза, Степа представил себе этого Мак Ги, которому так понравилось бухать на Багамах, что он решил открыть там свое *темное дело* (237). // Стъопа затвори очи и си представи този Макгий, на който толкова му беше харесало да порка на Бахамите, че беше решил *да завърти там далаверите си* (170).

Фразеологизмът *темное дело* е достъпен за възприемане от реципиентите на превода благодарение на извършената адаптация с наличие на турцизъм *да завърти там далаверите си*⁹. В случая може да се говори за сполучливо преводаческо решение, тъй като се запазва експресивността.

3.3. Калкиране:

Поднимавшася в душе волна ярости *заряжала аккумуляторы*, и он чувствовал свежую ненависть и силу (169). // И яростта, която се надигаше в душата му, *зареждаше акумулаторите* и той се изпълваше с нова омраза и нова сила (122).

Фразеологизмът е с допълващо значение – *зареждане силите на яростта и омразата*. При превода е извършено калкиране, което запазва експресивно-екзотичната природа на фразеологизма в значение: „зареждам силите си“. Интересен факт е двузначността на фразеологизма в изходния език. Така напр. в БСРП е отбелязано друго значение: **заряжать аккумуляторы** ‘Жарг. Мол. Шутл. Находиться у любовницы’. В българския език не съществува такъв фразеологизъм и преводът няма как да предизвика други асоциации.

3.4. Стилистична компенсация:

С другой стороны у бутылки была наклейка поменьше, со слоганом «Семь раз *фильтруем базарчик*™!»¹⁰ и неровным столбиком текста (266). // От другата страна на бутилката имаше по-малко листче със слогана „Седем пъти мери, преди да се отрежеш“ и отдолу текст (191).

⁹ За сравнение: **далавера 1**. *Простонар.* Нечиста, непочтена сделка; мошеничество. **2**. *Разг.* Изгодна, носеща печалба сделка, покупка, работа и др. От ит. dar(e)-avere ‘даване-имане’, през тур. Dalavere; **въртя 11**. *Прен.* Умело извършвам, направлявам, ръководя дейност в определена област (дом, къща, стопанство, търговия и др.).

¹⁰ За сравнение: Семь раз: семь раз отмерь, один раз отрежь // Седем пъти мери, един път режи. **Базарчик разг. 1**. *уменьш. к сущ.* базар II **2**. *ласк. к сущ.* базар II **Базар разг.-сниж.** Беседа, разговор на сленге (ТСЕ). **фильтровать**, (или **фильтровать базар**, **фильтровать говорилку**, **фильтровать речугу** и т. п.). Думать, что говорить; выбирать выражения (СРА).

Преводачът сполучливо е превел ФЕ чрез компенсация, като е предприел игра с пословицата *седем пъти мери, един път режи* и значението ‘напивам се’, реализирано в разговорната употреба на глагола *отрязвам се*.

3.5. Контекстуален превод:

Може да се предполага, че авторът се опитва на моменти „да говори“ с езика на субстандартното „общество“, към което принадлежи неговият литературен герой. Така например, след като Стъопа безпощадно се саморазправя с конкурентите урусмарганци, Виктор Пелевин обяснява защо Стъопа смята за полезно „да го мислят за мръсник и убиец“:

1) Это защищало от человеческой подлости: души повышенной конкурентоспособности узнавали демона старше рангом и *уходили восвояси – кидать об колено*¹¹ тех, в ком угадывались хоть какие-то черты Спасителя (25). // Това го предпазваше от човешката низост: душите с повишена конкурентоспособност виждаха в него демона с по-висок ранг и *се разкарваха – да трепят онези*, в които виждаха поне някои черти на Спасителя (21).

Фразеологичната единица *уходить/ уйти (убираться/ убраться) во-свояси* ‘Разг. Уходить к себе домой, возвращаться обратно’ (БСРП) е предадена с жаргонния глагол *разкарвам се* ‘*прен. разг. грубо*. Напускам мястото, където съм; махам се’ (РБЕ). Така се компенсира разговорността и се предава значението, което е заложил авторът. *Кидать об колено* е елиминиран при запазване на разговорния характер на превода на *уходили восвояси*.

2) Почему-то он с самого начала решил, что семерка *в курсе*¹² всех его планов (8). // Неизвестно защо той още от самото начало беше решил, че седмицата *е наясно* с всичките му планове (10).

Преводачът се води от контекста при предаването на руската ФЕ, като запазва само семантиката, но не и експресивността ѝ. На този фразеологизъм съответства изразът *в час съм* (с нещата). Той не фигурира в РБЕ, но се използва активно в разговорната реч и е удачен вариант на превод в качеството си на пълен еквивалент.

3) Но бандиты, ошибочно *принявшие это на свой счет*¹³, могли поплатиться (24). // Бандитите обаче, които си мислеха, *че са го уплашили те*, можеше да си изпатят (21). Решението на преводача е контекстуално, виждаме експликация на смислова пресупозиция, която води до неутрализация на фразеологизма.

4) – Степан Аркадьевич, докладываю, – заговорила она, *глотая слова*¹⁴ от волнения (263). // — Степан Аркадиевич, докладвам — *запелтечи* тя от вълнение (189).

¹¹ *Кидать об колено* срв. с *кидать через колено* (или *кидать через бедро кого*) Обманывать кого-л., не возвращать обещанного, выманивать что-л. или какую л. сумму денег (СРА).

¹² *В курсе чего*. Будучи осведомлённым о ходе дел, о развитии, состоянии чего-либо (ФСРЛЯ).

¹³ *Принимать на свой счёт* Разг. Считать что-л. относящимся лично к себе (БСРП).

¹⁴ *Глотать слова* Разг. Говорить неотчётливо, недоговаривая (ФСРЛЯ).

РБЕ посочва фразеологизъм, който лексикално съответства напълно на руската ФЕ, но се различава семантично с двете си значения: **гълтам (гълтвам / глътна, преглъщам / преглътна, поглъщам / погълна) си думите**. *Разг.* 1. Замлъквам, занемявам поради силна уплаха, смущение или учудване от нещо; стресвам се, слисвам се, смайвам се. 2. Съзнателно млъквам, за да не кажа нещо, което не трябва, или за да не издам нещо пред някого (РБЕ). Даденият контекст „от вълнение“ не допуска и синонимната употреба на *разг.* **гълтвам си / глътна си (поглъщам си / погълна си) езика**, както и *жарг.* **гълтвам си / глътна си граматиката** ‘изплашвам се силно и не смея или не мога нищо да кажа’. Контекстуалното предаване чрез глагола *запелтеча* е удачен вариант на превод, тъй като се запазва разговорността и семантиката на ФЕ.

5) От броуновских частиц, которые метались в поисках наикратчайшего пути и в результате *проводили свой век*, вращаясь в бессмысленных водоворотах, он отличался тем, что траектория его жизни не зависела от калькуляций ума (29). // Различаваше се от брауновите частици, които се стрелкаха да намерят най-краткия път и в резултат *приключваха живота си*, увлечени от безсмислени водовъртежи, по това, че житейската му траектория не зависеше от калкулациите на ума (24).

Непосредственият контекст позволява такъв превод, но не предава пълно по-богатото и по-високото равнище на значението на *провести век*¹⁵.

В следващия пример откриваме **контекстуален превод и адаптация**:

6) Про «Айн Нене» удалось узнать *на удивление* мало – *концы были спрятаны в воду так хорошо*¹⁶, что это тоже походило на семейный бизнес (135). // За „Айн Нене“ *имаше невероятно малко информация* – всичко беше толкова *скрито-покрито*, че също приличаше на семеен бизнес (98).

Контекстуалният превод на първия фразеологизъм предава единствено неговата семантика, но не и експресивността, докато при адаптацията на втория фразеологизъм се предават стилистичните нюанси и семантиката.

3.6. Адекватен превод и непълно пресъздаване на смисъла:

Он выговаривает *накипевшее у всех на душе*¹⁷ с предельной откровенностью, так что у зрителя *аж дух захватывает*. После того как захват духа произведен, в кадре оказывается Чубайка (155). // Казва съвсем откровенно

¹⁵ **Отживать/ отжить свой век** *Разг.* 1. Стареть, приближаться к концу жизни. 2. Устаревать, терять популярность, выходить из употребления (БСРП); **век** *разг.* Жизнь, существование (ТСЕ).

¹⁶ За сравнение: **спрятать концы в воду** *Разг. Экспрес.* Избавляться от уликов совершенного преступления, проступка, уничтожая их следы (ФСРЛЯ). **Скрито и покрито; скрито-покрито.** *Разг.* Нещо тайно, тайни, които не трябва да се узнаят от други (РБЕ).

¹⁷ **накипеть перен.** О гневе, обиде: накопиться. *Накипело* (безл.) *на душе* (ТСО), **на душе у кого** В мыслях и в настроении у кого-либо (ФСРЛЯ). **Дух захватило** (*разг.*) стало трудно дышать (от резких движений, волнения, страха, а также от холода, ветра). (ТСО). **пйсва ми несв.; пйсна ми св., непрех.** *Разг.* Обикн. *св.* Не мога повече да понасям, да търпя нещо; омръзва ми, дотяга ми, втръсва ми, додява ми. (РБЕ).

от какво им е писнало на всички, така че зрителят чак хлъцва. След хлъцването се появява Чубайка (111).

Първият фразеологизъм е адекватно преведен, а за втория е предпочетен контекстуален превод чрез глагола *хлъцвам* с неуточнена или подразбираща се експресивност. Второто изречение не пресъздава пълно смисъла на руския текст.

3.7. Динамична еквивалентност:

После этого удара *под дых*¹⁸ Степа уже не удивился, опознав истребитель «МиГ-29» в модели самолета, стоявшей на столике в углу приемной (142). // След този удар *в слабините* Стъпа вече дори не се учуди, когато видя, че самолетчето на масичката в ъгъла на приемната е модел на изстребителя „МиГ-29“ (102).

В РБФЕ за фразеологизма *ударить под дых* е посочена съответка с пояснение *удара някого под лъжичката* (в областта на слънчевия сплит – *забранен удар*). Преводачът прилага майсторство като използва *удар в слабините* вместо буквалния превод *под лъжичката*, за да активира в съзнанието на българския читател значението недопустимост.

3.8. Неутрализация на фразеологизма и загуба на стилистичната маркираност:

1) Степа все *брал на заметку*, но нищо не понимал, пока не услышал сжатого обьяснения всей гексаграммы (103). // Стъпа *запомняше* всичко, но не разбираше нищо, докато не чу сбитото обяснение на цялата хексаграма (75).

Семантиката на фразеологизма *братъ на заметку*¹⁹ е предадена с неутралната единица *запомням*, като се губи разговорността.

2) И чем больше он думал о своей новой находке, тем сильнее она его радовала. Но надо было спешить – времени оставалось *в обрез*²⁰ (145). // И колкото повече мислеше за новата си находка, толкова повече ѝ се радваше. Трябваше обаче да бърза — *времето не чакаше* (104).

Преводът е неутрален и семантиката е запазена, така нефразеологичният превод *времето не чакаше* може да се определи като напълно приемлив.

3.9. Предложения за редакция на преводни решения

В този раздел се спираме на случаи, които пораждаат съмнения относно адекватността на използвания похват и посочваме други възможни преводни решения:

1) Банк работал *как часы* (89). // Банката работеше *перфектно* (66).

Контекстуалният превод дава семантичния пълнеж на идиома в значение ‘*Разг. Экспрес. Точно, чётко, бесперебойно (работать, действовать и т. п.)*’ (ФСРЛЯ), има неутрализиране на образността. Вариант на превод може да бъде **по (под) часовник**²¹, но преводаческото решение е мотивирано от

¹⁸ За сравнение: *под дых прост.* под ложечку, под вздох. *Ударить под дых* (ТСО).

¹⁹ **Братъ на заметку** *Разг.* Стараться запомнить кого-либо или что-либо как нечто значительное, важное, исключительное (ФСРЛЯ).

²⁰ *Разг.* Без какого-л. излишка; не больше, чем необходимо; очень мало (БСРП).

²¹ **Като по часовник** С голяма точност, редовно, ритмично (РБЕ). **По (също под) часовник** по часам, по расписанию; **като (по) часовник (върви, тръгва и т.н.) а)** как по часам, как часы. б) как по нотам (БРФР).

нюанса в значението на фразеологизма, който се отнася само за точност във времето. Изразът *като швейцарски часовник* по-скоро се отнася само за човек и носи български елемент в себе си. По този начин би се получило адаптиране, особено след като при нас е направено сравнение: швейцарски. Предлагаме като вариант на превод еквивалент: *Делата на банката вървяха като по вода*²². Постига се пълно съвпадение на семантично и стилистично ниво.

2) Степа положил трубку. С числами все было ясно *до тошноты* (281). // Стопа затвори. С числата всичко му беше пределно ясно (202).

Тук фразеологизмът очевидно е неутрализиран. Считахме за подходящ вариант на предаване: С числата всичко му беше *толкова* ясно, *че (та) чак да му призлее на човек*. Така неутрализирането на фразеологизма се компенсира чрез запазване на семантиката чрез разговорния глагол *призлява ми*.

3) Ответвлений у коридора не было. Мюс не могла так быстро добратсья до лестницы, даже если бы бежала *со всех ног*. Это значило только одно – она была в какой-то из аудиторий (78). // Коридорът нямаше разклонения. Мюс нямаше как толкова бързо да стигне до стълбите дори *да беше тичала*. Това означаваше само едно – беше в някоя аудитория (58).

Чрез пропуски се неутрализира експресивността на ФЕ: **Со всех ног** *Разг. Экспрес.* Стремительно, очень быстро (броситься бежать) (ФСРЛЯ). Възможен вариант на превод: *тичала презглава*²³, с всички сили, **колкото я държат краката** *Разг. 1.* Имам сили, мога да стоя прав, да ходя. **2.** Имам сили, здрав съм, държелив съм (РБЕ) (пълн еквивалент).

4) Это защищало от человеческой подлости: души повышенной конкурентоспособности узнавали демона старше рангом и *уходили восвояси – кидать об колени* тех, в ком угадывались хоть какие-то черты Спасителя (25). // Това го предпазваше от човешката низост: душите с повишена конкурентоспособност виждаха в него демона с по-висок ранг и *се разкарваха – да трепят* онези, в които виждаха поне някои черти на Спасителя (21).

В *словарь русского арго откриваме израза кидать через колени* (или *кидать через бедро кого*), **който е аналогичен на употребения от Пелевин кидать об колени**, със значение ‘обманывать кого-л., не возвращать обещанного, выманивать что-л. или какую л. сумму денег. *см. также:* хвоста кинуть’. Той е неправилно преведен с глагола *трепя*. В случая може да се предложи българският фразеологизъм: **працам / пратя (изпрацам / изпратя) за зелен хайвер някого**. ‘*Разг.* Заблуждавам, измамвам, излъгвам някого за нещо’ (РБЕ) покрива почти семантичното поле на руската ФЕ и може да се класифицира като частичен еквивалент. Варианти на превод могат да бъдат и глаголите *прецаквам, ментосвам*.

²² **Вървя (тръгвам / тръгна, минавам / мина и др.) <като> по вода.** *Разг.* За нещо – ставам, извършвам се бързо и лесно, без пречки и затруднения.

²³ За сравнение: **презглава нареч.** *Разг.* Много бързо, с все сила (тичам); стремително, лудешки, силно (РБЕ).

5) Надо было использовать это время *с умом*, и Степа старался (30). // Трябваше да използва това време *умно* – и Стёпа се стараше (25).

В превода на ФЕ **с умом** ‘Разг. Экспрес. Разумно, основываясь на здравом смысле (делать что-либо, поступать как-либо)’ (ФСРЛЯ) чрез нар. **умно** се предава единствено семантиката, като се неутрализира разговорността и експресивността. Вариант на превод: *умната*²⁴. А за да се предаде и експресивността предлагаме следния вариант: Трябваше *да я кара умната* (пълен еквивалент).

6) Но люди, которые пытались копировать Степины действия, *попадали впросак* (97). // Но онези, които се опитваха да копират действията на Стёпа, *се издънваха* (71).

Като сравняваме дефинициите на фразеологизма **попасть впросак** ‘Разг. Экспрес. По своей оплошности или неосведомлённости оказываться в неприятном или невыгодном положении’ (ФСРЛЯ) и на глагола **издънвам се** ‘изпадам в неудобно, неприятно положение, най-често поради невнимание, незнание и под.’ (РБЖ) разбираме, че българският глагол семантично и стилистично покрива руската ФЕ (адекватен превод). Въпреки това ние предлагаме като по-добър вариант на превод фразеологизма *виждам се/ намирам се (като) в небрано лозе*, чрез който ФЕ се запазва на семантично и стилистично ниво (пълен еквивалент).

3.10. Твърдението, че преводачът разполага с набор от похвати, които използва в зависимост от контекста, може да се илюстрира с откритите **различни варианти на превод на една и съща ФЕ**.

1) Степа *перевел дух* (200). // Стёпа *си пое дъх* (143). Сравни с: Степа *перевел* дихание. (244). // Стёпа *си пое дъх* (176).

Наблюдаваме еднотипност при предаване на тази ФЕ.

2) Степа *был в курсе*, что коллеги капитана Лебежкина провели много часов в просмотровом зале, *ломая голову* над этой особенностью его личной жизни (67). // Стёпа *беше наясно*, че колегите на капитан Лебежкин прекарват дълги часове пред екрана и *си блъскат главите* над тази особеност на личния му живот (ИТ: 51).

При сравнение с примерите от **3.5.2.** и **3.1.4.** също наблюдаваме еднотипност при предаване на ФЕ.

Но нерядко преводачът се ръководи от контекста и намира различни еквиваленти за преводния текст:

3) Степа *почувствовал*, что все это не нравится ему *до тошноты* (206). // На Стёпа *всичкото това изобщо не му харесваше, направо му се гадеше* (148).

Експресивността на фразеологизма се компенсира с *разг.* частица *направо* в съчетание с неутралния глагол *гади ми се* (контекстуален превод).

²⁴ *Умната нареч. Разг. С ум, с разум (СТРБЕ).*

Срещаме и друг превод на същата ФЕ:

Когда же он добрался до борта, расписанного разноцветными граффити, выяснилось, что пришел он к отчетливому *до тошноты* числу «43», хотя в мире за это время ничего не изменилось (232). // Когато стигна до нашарената с графити ограда, се оказа, че е дошъл до ясното *до отврат* число „43“, въпреки че през това време нищо в света не се беше променило (167).

Думата *отврат* не фигурира в РБЕ. Най-вероятно се използва само в разговорната реч. Може да смятаме контекстуалния превод за удачен като се предава семантиката и експресивността на фразеологизма.

Трети вариант на превод виждаме в примера от 3.9.2.:

Степа положил трубку. С числами все было ясно *до тошноты* (281). // Стъпа затвори. С числата всичко му беше пределно ясно (202).

Подходящ вариант за избягване на пропуски на фразеологизма е: С числата всичко му беше *толкова* ясно, че *(та)* чак да му *призлее* на човек.

4. ИЗВОДИ ОТ АНАЛИЗА

Въз основа на разгледаните примери достигаем до следните изводи относно честотата на преводните похвати:

– най-често използваните способности за предаването на руските фразеологизми е намирането на еквиваленти в преводния език (7 пълни, 1 частичен) и контекстуален превод – 8 случая;

- динамична еквивалентност – 1;
- калкиране – 1;
- стилистическа компенсация – 1;
- адаптация – 2;
- адекватен превод – 2;
- пропуск – 2;
- неутрализация – 3.

При разглеждане на превода на няколко фразеологизма, които се повтарят на няколко места в текста, виждаме, че при съответствие на пълен еквивалент руската ФЕ се предава навсякъде по един и същ начин (*перевести дух – поемам си дъх; ломать голову – блъскам си главата*); докато при липса на пълен еквивалент наблюдаваме преводаческо майсторство – напр. *до тошноты* се превежда по различен начин в зависимост от контекста: *направо му се гадеше, до отврат, че (та) чак да му призлее на човек*.

След като разпределим примерите според класификацията на ФЕ и ги разгледаме според преводаческите способности виждаме, че във всяка от четирите групи има поне по един случай на контекстуален превод и пълен еквивалент. В групата на **фразеологичните единства** преобладават случаите на пълен еквивалент (5 на брой) и 2 случая на контекстуален превод, в групата на **фразеологични съчетания** – 2 контекстуален превод и 1 пълен еквивалент, докато при **фразеологичните изрази** преобладава контекстуалният превод (5 случая) и само 2 пълни еквивалента. Достигаем до извода че преобладава контекстуалният превод.

Но ако бъдат приети нашите предложения за превод, то случаите на еквиваленти нарастват с 5 на брой (4 пълни и 1 частичен – общо 13), и един на контекстуален превод (общо 9).

За трудността пред превода на фразеологизми говори обстоятелството, че преводачът невинно успешно се е справил с трансфера им (срв. 11 случая на неточен превод на фразеологизми).

Виждаме, че при превод на фразеологизми в художествен текст се прилагат различни техники. Едното обяснение е липсата на огледални съответствия, дори и при близкородствени езици. Другото обяснение може да се потърси в ролята на фразеологизмите в художествения текст, където те представляват съществен елемент от стилистичната характеристика на текста. Тези факти изправят преводача пред немалко трудности, с които се справя успешно като използва широк набор от фразеологични и лексикални единици на преводния език.

ЛИТЕРАТУРА // BIBLIOGRAPHY

- Армянов 2012:** Армянов, Г. *Речник на българския жаргон*. София: Фигура. **Armyanov 2012:** Armyanov, G. *Rechnik na balgarskiya zhargon*. Sofiya: Figura.
- Арсентиева 1989:** Арсентиева Е., *Сопоставительный анализ ФЕ (на материале фразеологических единиц семантически ориентированных на человека в английском и русском языках)*. Казань. **Arsent'yeva 1989:** Arsent'yeva YE. *Sopostavitel'nyy analiz FE (na materiale frazeologicheskikh yedinitis semanticheskii oriyentirovannykh na cheloveka v angliyskom i rusском yazykakh)*. Kazan'.
- Буров 1995:** Буров, С. и др. *Съвременен тълковен речник на българския език*. Велико Търново: Елпис. **Burov 1995:** Burov, S. i dr. *Savremenen talkoven rechnik na balgarskiya ezik*. Veliko Tarnovo: Elpis.
- Васева 1982:** Васева, И. *Теория и практика на превода*. София: Наука и изкуство. **Vaseva 1982:** Vaseva, I. *Teoriya i praktika perevoda*. Sofiya: Nauka i izkustvo.
- Влахов 1977:** Влахов, С. Коварството на приятели (Към проблемите на фразеологичния превод) // *Изкуството на превода*, № 2. София: Народна култура, 168–179. **Vlahov 1977:** Vlahov, S. *Kovarstvoto na priyateli (Kam problemite na frazeologichniya prevod)* // *Izkustvoto na prevoda*, № 2. Sofiya: Narodna kultura, 168–179.
- Влахов, Флорин 1980:** Влахов, С., С. Флорин. *Непереводимое в переводе*. Москва: Международные отношения. **Vlahov, Florin 1980:** Vlahov, S., S. Florin. *Neperevodimoe v perevode*. Moskva: Mezhdunarodnyye otnosheniya.
- Влахов, Георгиева 1994:** Влахов, С., А. Георгиева и др. *Русско-болгарский тематический словарь фразеологизмов*. Велико Търново. **Vlahov, Georgieva 1994:** Vlahov, S., A. Georgieva i dr. *Russko-bolgarskiy tematicheskii slovar' frazeologizmov*. Veliko Tarnovo.
- Влахов 1998:** Влахов, С. *Сопоставителен речник на пословици: Български, руски, английски, френски, немски и латински*. София. **Vlahov 1998:** Vlahov, S. *Sopostavitelen rechnik na poslovisi: Balgarski, ruski, angliyski, frenski, nemski i latinski*. Sofiya.
- Георгиева 2011:** Георгиева, С. *Русская фразеология в зеркале болгарского языка*. София: Херон прес. **Georgieva 2011:** Georgieva, S. *Russkaya frazeologiya v zerkale bolgarskogo yazyka*. Sofiya: Heron pres.

- Дапчева 2007:** Дапчева, Й. *Фразеологизми антропониманти в българския език: Системно-семантичен аспект*. София: Галик. **Dapcheva 2007:** Dapcheva, Y. *Frazeologizmi antroponimanti v balgarskiya ezik: Sistemno-semantichen aspekt*. Sofiya: Galik.
- Денчева 2009:** Денчева, Д. *Фразеологизмите в съвременната българска поезия (и преводите им на полски език)*. София. **Dencheva 2009:** Dencheva, D. *Frazeologizmitе v savremennata balgarska poeziya (i prevodite im na polski ezik)*. Sofiya.
- Ефремова 2000:** Ефремова, Т. *Толковый словарь Ефремовой*. **YEfremova 2000:** YEfremova, T. *Tolkovyy slovar' Yefremovoy*. Ел. версия: <http://dic.academic.ru/> (Към 07.07.2016 г.).
- Елистратов 2002:** Елистратов, В. *Словарь русского аргю*. **YElistratov 2002:** YElistratov, V. *Slovar' russkogo argo*. Ел. версия: <http://www.gramota.ru/slovari/argo/> (Към 15.07.2016 г.).
- Комисаров 1990:** Комисаров, В. *Теория перевода (лингвистические аспекты)*. Москва: Высшая школа. **Komissarov 1990:** Komissarov, V. *Teoriya perevoda (lingvisticheskiye aspekti)*. Moskva: Vysshaya shkola.
- Кошельов, Леонидова 1974:** Кошельов, А. Леонидова М. *Българско-руски фразеологичен речник*. София: Наука и изкуство. **Koshelyov, Leonidova 1974:** Koshelyov, A. Leonidova M. *Balgarsko-ruski frazeologichen rechnik*. Sofiya: Nauka i izkustvo.
- Кювлиева-Мишайкова 1986:** Кювлиева-Мишайкова, В. *Фразеологизмите в българския език*. София: Народна просвета. **Kyuvlieva-Mishaykova 1986:** Kyuvlieva-Mishaykova, V. *Frazeologizmitе v balgarskiya ezik*. Sofiya: Narodna prosveta.
- Леонидова 1986:** Леонидова, М. *Проблемы структурно-семантической типологии болгарских и русских фразеологизмов*. София: Народна просвета. **Leonidova 1986:** Leonidova, M. *Problemy strukturno-semanticheskoy tipologii bolgarskikh i russkikh frazeologizmov*. Sofiya: Narodna prosveta.
- Найда 1964:** Найда, Ю. *К науке переводить. // Лингвистические аспекты теории перевода (хрестоматия)*. 2007. Ереван: Лингва. **Nayda 1964:** Nayda, Yu. *K nauke perevodit' // Lingvisticheskiye aspekti teorii perevoda (khrestomatiya)*. 2007. Yerevan: Lingva.
- Недкова 2001:** Недкова, Е. *Фразеологизмите в творчеството на Алеко Константинов и преводът им на сръбски и руски език*. София. **Nedkova 2001:** Nedkova, E. *Frazeologizmitе v tvorchestvoto na Aleko Konstantinov i prevodat im na srabski i ruski ezik*. Sofiya.
- Никитина, Мокшенок 2008:** Никитина, Т., В. Мокиенко. *Большой словарь русских поговорок*. Москва: ОлмаМедиаГрупп. **Nikitina, Mokiyenko 2008:** Nikitina, T., V. Mokiyenko. *Bol'shoy slovar' russkikh pogovorok*. Moskva: OlmaMediaGrupp. Ел. версия: <http://dic.academic.ru/> (Към 15.07.2016 г.).
- Ожегов, Шведова 1949-1992:** Ожегов, С. Шведова, Н. *Толковый словарь Ожегова*. **Ozhegov, Shvedova 1949-1992:** Ozhegov, S. Shvedova, N. *Tolkovyy slovar' Ozhegova*. Ел. версия: <http://dic.academic.ru/> (Към 15.07.2016 г.).
- Речник на българския език 2017:** *Речник на българския език*. **Rechnik na balgarskiya ezik 2017:** *Rechnik na balgarskiya ezik*. Ел. версия: <http://ibl.bas.bg/rbe/> (Към 15.07.2016 г.).
- Палий 1984:** Палий, М. *Состав и особенности функционирования фразеологических единиц в публицистических произведениях Д. Благоева*. Киев. **Paliy 1984:** Paliy, M. *Sostav i osobennosti funktsionirovaniya frazeologicheskikh yedinitс v publitsisticheskikh proizvedeniyakh D. Blagoyeva*. Kiyev.

- Пелевин 2003:** Пелевин В. Числа. // *ДПП (nn) (Диалектика Переходного Периода из Ниоткуда в Никуда)*. Москва: Эксмо. **Pelevin 2003:** Pelevin V. Chisla. // *DPP (nn) (Dialektika Perekhodnogo Perioda iz Niotkuda v Nikuda)*. Moskva: Eksmo.
- Попова 1998:** Попова, К. *Семантични аспекти на фразеологизмите с компонент название на храна и облекло (върху материали от българския, полския и литовския език)*. София. **Popova 1998:** Popova, K. *Semantichni aspekti na frazeologizmite s komponent nazvanie na hrana i obleklo (varhu materialii ot balgarskiya, polskiya i litovskiya ezik)*. Sofiya.
- Сандова 1992:** Сандова, С. *Соматические фразеологизмы в русском и болгарском языках*. Баку. **Sandova 1992:** Sandova, S. *Somaticheskiye frazeologizmy v russkom i bolgarskom yazykakh*. Baku.
- Сиракова, Мичев 2016:** Сиракова, В., С. Мичев. *За похватите в превода: Опит за описание*. **Sirakova, Michev 2016:** Sirakova, V., S. Michev. *Za pohvatite v prevoda: Opit za opisaniie*. Ел. версия: <http://obuch.info/za-pohvatite-v-prevoda-opit-za-opisaniie.html> (Към 07.07.2016 г.).
- Стоянова 2002:** Стоянова, Е. *Устаревшие фразеологические единицы русского языка и их болгарские эквиваленты*. Москва. **Stoyanova 2002:** Stoyanova, YE. *Ustarevshiyе frazeologicheskiye yedinitsey russkogo yazyka i ikh bolgarskiye ekvivalenty*. Moskva.
- Стоянова 2012:** Стоянова, Е. *Устаревшая фразеология в контексте культуры*. Шумен. **Stoyanova 2012:** Stoyanova, YE. *Ustarevshaya frazeologiya v kontekste kul'tury*. Shumen.
- Тишкина 2013:** Тишкина Д. Полные и частичные фразеологические эквиваленты с компонентом-зоонимом (на материале английского и русского языков). // *В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии*. Новосибирск: СибАК. **Tishkina 2013:** Tishkina D. Polnyye i chastichnyye frazeologicheskiye ekvivalenty s komponentom-zoonimom (na materiale angliyskogo i russkogo yazykov). // *V mire nauki i iskusstva: voprosy filologii, iskusstvovedeniya i kul'turologii*. Novosibirsk: SibAK. Ел. версия: <https://sibac.info/conf/philolog/xxii/32413> (Към 10.07.2016 г.).
- Тотоманов 2005:** Тотоманов И. Числа. // *Диалектика на преходния период (от никъде за никъде)*. София: Калиопа. **Totomanov 2005:** Totomanov I. Chisla. // *Dialektika na prehodniya period (ot nikade za nikade)*. Sofiya: Kaliopa.
- Фёдоров 2008:** Фёдоров, А. *Фразеологический словарь русского литературного языка*. Москва: Астрель. АСТ. **Fyodorov 2008:** Fyodorov, A. *Frazeologicheskiy slovar' russkogo literaturnogo yazyka*. Moskva: Astrel'. AST. Ел. версия: <http://dic.academic.ru/> (Към 07.07.2016 г.).
- Чернева 2003:** Чернева, Н. *Семантика и символика числа в национальной картине мира (на материале русской и болгарской идиоматики)*. Москва. **Cherneva 2003:** Chernева, N. *Semantika i simbolika chisla v natsional'noy kartine mira (na materiale russkoy i bolgarskoy idiomatiki)*. Moskva.
- Шански 1985:** Шански, Н. *Фразеология современного русского языка*. Москва: Высшая школа. **Shanski 1985:** Shanski, N. *Frazeologiya sovremennogo russkogo yazyka*. Moskva: Vysshaya shkola.